

*Дорошко М.***БІЛЬШОВИЦЬКИЙ ОКУПАЦІЙНИЙ РЕЖИМ В УКРАЇНІ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?**

Аналізуючи події, пов'язані з перенесенням пам'ятника воїнам Червоної армії, що мали місце в столиці Естонії Таллінні навесні 2007 р., і неадекватну реакцію на них з боку офіційного Кремля, а також перебіг дискусії, що розгорнулася в українському суспільстві щодо того, чи потрібен в Україні музей радянської окупації, приходиш не лише до висновку про те настільки міцно нас тримає радянське минуле, але й до необхідності з суто наукових позицій відповісти на питання: чи була більшовицька влада в Україні окупаційною? Свого часу автор даної розвідки, досліджуючи специфіку процесу формування більшовицьких структур влади в Україні в період Національно-демократичної революції 1917-1921 рр., дійшов висновку, що для опанування Україною з Радянської Росії була експортована не лише більшовицька політична система, але й керівна партійно-державна верхівка¹, себто на український ґрунт було пересажено не тільки більшовицьку систему влади, але й її носіїв, що мали виконувати функції окупаційної адміністрації. Натомість влада, накинута українцям, була не лише окупаційною, але й антиукраїнською і навіть колоніальною, що визнавали у 1920-ті роки не лише колишні лідери національно-визвольних змагань українського народу 1917-1921 рр.², але й окремі радянські вчені³.

Позаяк широкий загал потребує додаткових аргументів задля підтвердження чи спростування вищезазначених характеристик більшовицької влади в Україні, звернемось до історичних документів. Почнемо з того, що встановленню окупаційного політичного режиму зазвичай передують воєнна окупація, що її "Універсальний словник – енциклопедія УСЕ" визначає як "тимчасове збройне захоплення однією державою частини або всієї території іншої держави, переможеної у війні, і встановлення там фактичної влади"⁴.

Відомо, що після жовтня 1917 р., коли владу в Росії захопила більшовицька партія, що прагнула реалізувати на практиці гасло світової пролетарської революції, Україна, влада в якій після жовтневого перевороту у Петрограді перейшла під контроль Української Центральної Ради – вищого представницького органу українського народу, мала стати одним з форпостів комуністичної революції. Не отримавши більшості в Українській Центральній Раді шляхом демократичних процедур, більшовики оголосили їй війну. Військові дії проти УНР, основною метою яких було встановлення більшовицької диктатури за російським зразком, Раднарком Росії розпочав на початку грудня 1917 р.

Щоби зрозуміти тодішні події наголосимо на тому, що Україна дожовтневого періоду була специфічною колонією з русифікованими містами, які населяв переважно прийшлий або ж зрусифікований робітничий клас. Крім того, провідники російської нації в увесь цей час послідовно насаджували міському населенню України огиду до українського національно-визвольного руху, а самому руху намагалися прищепити почуття меншовартості. Ці обставини, а також незначний вплив у масах українських політичних партій привели до того, що ці партії брали за зразок відповідні російські опозиційні партії та ставали їхніми філіями або навіть об'єднувалися з ними. Паразитуючи у такий спосіб на наслідках урядової асиміляції, російські соціал-демократи, як писав відомий діяч українського соціал-демократичного руху Л.Юркевич (Л.Рибалка), “організували пролетаріат в українських містах як російський пролетаріат, і цим відокремлювали його культурно від пролетаріату сільського, чим, звичайно, порушували єдність робітничого руху в Україні і уповільнювали його розвиток. За весь час їхньої діяльності вони ніколи не виступали на українській території проти національного поневолення і користувалися наслідками цього поневолення, як можливістю розширити свій вплив”⁵. Тактика, яку сповідувала упродовж свого існування РСДРП, чималою мірою сприяла формуванню в Україні своєїрідної “п’ятої колони”, що стала реальною опорою більшовиків у боротьбі за владу в Україні в добу національно-визвольних змагань українського народу.

Підсилювала залежність України від Москви ще й та обставина, що до літа 1918 р. в Україні не було не лише власної комуністичної партії, але навіть філії РКП(б), оскільки остання не визнавала ні за статутом, ні на практиці не тільки незалежності, але навіть місцевої автономії компартій національних республік (таке великодержавницьке ставлення більшовиків до своїх “молодших братів” з національних окраїн Росії практикувалося ними і в дожовтневий період⁶). Тож сподіватися на те, що українські більшовики встановлять владу рад в Україні без підтримки радянської Росії не доводилося, оскільки їх чисельність була мізерною, а вплив на більшій частині української території - надто слабкий, що визнавали й більшовицькі лідери. Зокрема, М.Скрипник у 1923 р. згадував, що “фактично у 17 році на Україні не існувало жодного партійного центру більшовиків, жодного центру для скупчення сил пролетаріату у боротьбі проти того дрібнобуржуазного центру” (який уособлювала Центральна Рада. – М.Д.)⁷. Про незначний вплив партії більшовиків серед українського населення свідчить і те, що на виборах до Всеросійських Установчих зборів за кандидатів РСДРП(б) проголосувало всього 10 % українських виборців.

А ще більшовизм в Україні був чужонаціональним явищем. Один із відповідальних працівників ЦК КП(б)У початку 1920-х рр. С.Діманштейн, зокрема, писав, що в рядах більшовиків до 1917 р. було лише 273 українці⁸. У липні 1918 р. на території України працювало 4364 члени більшовицької партії, з яких лише 130 осіб (3 % від усього складу) називали себе українцями⁹. Ядро КП(б)У періоду так званої громадянської війни склали росіяни та євреї. Лише Донбас та Катеринослав, де у 1918 р. працювала велика кількість активістів РКП(б), могли стати надійною опорою більшовицького режиму (між іншим, в Донбасі росіян – членів партії було 72 %, а в Катеринославі – 76,5 %¹⁰).

Таким чином, в Україні більшовики не могли спиратися на національні кадри не через одвічну підозру останніх в сепаратизмі, а головним чином через елементарну їх відсутність. Тому керівний склад ЦК КП(б)У тривалий час формувався переважно з росіян та євреїв. Так, у складі ЦК КП(б)У, обраного I з'їздом, із 15 членів ЦК лише двоє були українцями, після II з'їзду – троє, а у виконавчому бюро ЦК КП(б)У, що складалося з трьох осіб – жодного (до його складу входили Ш.Грузман, С.Закс і Я.Епштейн). Не надто змінилася ситуація й після III з'їзду КП(б)У в 1919 р.¹¹

Подібна тенденція спостерігалася і в національному складі вищих органів державної влади більшовиків – ЦВК рад України та Раднаркомі УСРР. Так, із 41 члена першого ЦВК, українців було лише 13, тобто менше третини¹². У першому радянському уряді України – Народному секретаріаті, призначеному 28(15) грудня 1917 р., із 24 народних секретарів та їх помічників лише шестеро були українцями¹³. У складі Раднаркому, утвореного 14 березня 1919 р., з 17 наркомів українців було п'ятеро¹⁴.

Наведені фактичні дані переконливо підтверджують неукраїнський характер більшовицької влади та її справжні наміри щодо України, про які один із лідерів Української національної революції В.Винниченко 1920 р. писав: “Ніякої радянської (совітської) влади на Україні не було заведено... Владу всю захопила... купка людей з Російської Комуністичної партії. Ця влада спиралась на військову збройну силу навезених з Росії... полків червоної армії”¹⁵. Для більшовицького керівництва, що лише декларувало право націй на самовизначення, було краще, продовжував В.Винниченко, “щоб на Україні вся влада була в руках своїх людей, позбавлених усякого українського патріотизму, не зв'язаних з українським народом ніякими традиціями й емоціями”¹⁶.

Пояснюючи, чому недовіра більшовиків і українців була обопільною, В.Винниченко у невідправленому до ЦК РКП(б) листі, датованому 20 вересня 1920 р., написав: “... у вас навіть одне признание до української національності вже викликає підозріння в “неблагодійности”. Але, коли

хочете, я вам скажу, товариші, що кожний українець, навіть комуніст, навіть найстаріший, вірний і надійний член вашої партії, коли він хоч раз прийшов до свідомости, що він – українець, коли він знає, яку велику роллю грав у розвитку свідомости українського робітника й селянина національний гніт..., то такий українець, знайте, неблагонадійний щодо вірности сучасній вашій політиці на Україні. Щиро кажу вам: можете сміливо не довіряти, коли торкається цього моменту, ні одному членові вашої партії, який уміє правильно, літературно балакати по-українськи. Нехай це буде донос на своїх же, але я скажу, що ви не можете покластись ані на одного національно свідомого українця-комуніста; коли вони заявляють себе вірними прихильниками вашої політики, – не вірте: деякі роблять це з страху, другі з користи, треті через безсилість, четверті з політики; всі ж вони чекають моменту, коли можна буде вільно й легко почувати себе українцями, **коли вони зможуть бути рівноправними з вами, але не підлеглими** (виділено нами. – М.Д.). ...Вони чекають на той час, коли й вони зможуть гордитись своїм хорошим, любити його й не боятись, що обстоювання його в життю може викликати підозріння в неблагонадійности. Але поки що вони мовчать, підлабузнюються, удають з себе добрих “еркапістів”, внутрішньо ж глибоко страждають від того, що українці їх називають ренегатами, запродавцями, зрадниками”¹⁷. Ці слова видатного українського письменника багато що пояснюють і коментарів не потребують.

Пояснював В.Винниченко й причини настороженого (якщо не сказати ворожого) ставлення українського населення до більшовицької влади, які, на його думку, полягали в тому, що політика РКП(б) в Україні носить централістський, антиукраїнський характер, а КП(б)У є знаряддям її великодержавного курсу. “Революція на Україні, – писав Винниченко, – проводиться головним чином військом і тими партійними силами, які присилаються з Росії... Вся У.С.Р.Р., як окрема федеративна держава є фікція”, а “відношення соціалістичної Росії до соціалістичної України дуже нагадує відношення імперіалістичних держав до своїх колоній”¹⁸.

Правоту Винниченка підтверджує висловлювання з цього приводу й такого адепта більшовизму як М.Скрипник, який свого часу змушений був констатувати, що для більшовиків Україна взагалі не існувала як національна одиниця¹⁹. У світлі цього не дивує відверта заява відомого київського більшовицького діяча Г.Пятакова: “Ми не повинні підтримувати українців, – говорив він, – оскільки їхній рух не вигідний пролетаріатові. Росія не може існувати без українського цукру, промисловості, вугілля, крупи тощо”²⁰.

Виходячи з вищезазначеного, мусимо констатувати, що конфронтація між російськими більшовиками та їх нечисельною креатурою в Україні з українськими національними урядами була неминучою. Не маючи змоги

прийти до влади, спираючись на підтримку широких верств населення, більшовики України поклалися лише на зовнішній чинник – допомогу Червоної армії. Внаслідок такої політики, 1917-1919 рр. більшовицька Росія тричі захоплювала Україну, щоразу формуючи тут маріонеткові уряди, членів яких призначав ЦК РКП(б).

Неприйняття значною частиною українського суспільства більшовицької диктатури вимагало від ЦК РКП(б) проведення особливо зваженої кадрової політики в республіці. Однак аж до 1923 р., коли РКП(б) на своєму XII з'їзді проголосила політику “коренізації”, основним джерелом формування партійно-радянської номенклатури в Україні залишалися кадрові призначення, проведені Москвою або ж принаймні узгоджені з нею, а окремі спроби національно-свідомих діячів КП(б)У українізувати партійно-державну верхівку УСРР щоразу наражалися на запеклий опір висуванців Кремля.

Так, коли під час роботи V конференції КП(б)У в листопаді 1920 р. колишній боротьбист, на той час член ЦК КП(б)У, В.Блакитний (Еллан) сформулював, як основне, завдання проведення українізації КП(б)У, нові однопартійці назвали його “укапістом” і “злісним петлюрівцем”²¹. Про тотальне несприйняття українізації апарату керівництвом більшовицької партії свідчить і те, що з антиукраїнських позицій на V конференції КП(б)У виступили і емісар Кремля, уродженець Єлисаветграда Г.Зінов'єв (Апфельбаум), і представник так званої “робітничої опозиції” в РКП(б) Т.Харечко, і один з фундаторів підконтрольної Москві КП(б)У Я.Яковлев (Епштейн). Останній, як зазначав В.Блакитний, “ізволив перекромсати в друзки мою статтю (про необхідність українізації КП(б)У. – М.Д.) і представити її так, що я вважаю, що наша комуністична партія на Україні складається із лавочників, спекулянтів і чиновників”²². Той же Г.Зінов'єв, назвавши В.Блакитного “живим анахронізмом”, підкреслив, мовляв, “те, що йому (В.Блакитному. – М.Д.) здається найважливішим, насправді знято з черги”²³.

Позиція В.Блакитного, як і висловлювання М.Скрипника, що “на Україні є особливі умови, що викликають іншу партійну лінію, ніж в Росії”²⁴, були належним чином “поціновані” делегатами конференції, які не без впливу на них посланців центру Г.Зінов'єва і Л.Троцького, забалотували кандидатури обох відомих представників українського націонал-комунізму на виборах складу ЦК КП(б)У, тим самим продемонструвавши повне нерозуміння подібних вимог з боку національно-свідомих українців в КП(б)У і цілковиту зневагу до них.

І все ж питання українізації КП(б)У, проігнороване 1920 р., неминуче постало перед Кремлем після того, як у грудні 1922 р. було проголошено утворення СРСР, яке продемонструвало усьому світові, що реанімовано “єдину і неподільну” Росію і що незалежна Україна – це фікція. Проголошення

Союзної держави змусило московське керівництво піти на певні поступки національним республікам, однією з яких стало проголошення XII з'їздом РКП(б) у 1923 р. політики "коренізації". Цей курс, на думку більшовицьких лідерів, мав ввести в оману не лише населення підконтрольних московському компартійному центру союзних республік, але й світове співтовариство, яке мало купитися на показну щирість більшовиків у розумінні вирішення національних проблем. Однак Захід швидко зрозумів в чому суть "добровільного" об'єднання республік в СРСР і вже за кілька днів по тому польська преса, зокрема, писала: "Скасовується тепер Україна. Це добре. Тепер українські партії в Галичині, які орієнтувались на Україну, будуть знати, що означає дружба з Росією"²⁵. На утворення СРСР Захід фактично відреагував ухвалою Ради Послів Антанти про передачу Польщі українських земель Східної Галичини.

Для того, щоб світова громадськість не сприйняла утворення Союзу як окупацію Росією своїх колишніх окраїн, більшовицька партія змушена була проголосити курс на проведення політики "коренізації", метою якої було залучення до так званого "комуністичного будівництва" населення національних республік. Не менш важливим завданням, яке, зокрема, було поставлене Кремлем перед своєю українською філією, вважалося проведення політики українізації партійно-державного апарату і більш активного залучення до нього та до лав української філії більшовицької партії представників корінного етносу, позаяк у 1923 р. в КП(б)У нараховувалося лише 23,7 % українців²⁶.

Виступаючи у квітні 1923 р. на VII конференції КП(б)У з доповіддю з національного питання член політбюро ЦК КП(б)У М.Фрунзе визнав, що "радянський апарат на Україні побудований майже виключно з осіб, які не говорять українською мовою"²⁷. Прикметно, що такий же невтішний для українства висновок зробив, використовуючи офіційні дані органів радянської статистики, відомий діяч Української революції М.Шаповал. Проаналізувавши кількісний і національний склад вищої ланки партійно-радянської номенклатури УСРР у 1924 р., що нараховув за його даними 463 осіб, і, співставивши його з національним складом республіки в цілому, Шаповал у статті "Хто керує Україною?" запитав: "Коли національних меншостей на Україні 23,6 % всього населення, чому їх 79,1 % (44,7 % росіян, 25,5 % євреїв і 8,9 % – інших) у владі?"²⁸. Відповідь автора статті на поставлене питання була однозначна: "...об'єднана русько-єврейська меншість керує поневоленою українською більшістю"²⁹.

Статистичні матеріали також засвідчують, що попри проведення політики українізації, яка буцімто мала покласти край функціонуванню в Радянській Україні по суті колоніальної адміністрації, ключові посади в партійно-

радянському апараті УСРР й надалі обіймали переважно неукраїнці, а будь-які спроби відомих партійних і радянських функціонерів українського походження надати керівним органам республіки національного забарвлення наражалися на опір креатури офіційного Кремля в Україні. Яскравим підтвердженням цього є стенограма засідання політбюро ЦК КП(б)У від 12 травня 1926 р., на якому розглядалися попередні підсумки українізації. Саме на цьому засіданні колишні боротьбисти Г.Гринько і О.Шумський закликали передати керівництво КП(б)У в руки українців, натомість отримали рішучу відсіч з боку більшості партійно-державного керівництва КП(б)У, яка послідовно проводила лінію Кремля на недопущення до вищих посад в республіці представників корінної нації.

Своєрідним тестом на ставлення керівництва КП(б)У до українізації апарату влади став виступ на нараді голови Держплану УСРР Г.Гринька, який заявив, що слід енергійніше й сміливіше “поставити питання висування українських працівників на керівні посади в наших партійних організаціях, як на місцях, так і в центрі, щоб надати українського обличчя нашій парторганізації”³⁰. Конкретизуючи свою пропозицію, Г.Гринько запропонував ввести до складу політбюро ЦК КП(б)У О.Шумського, поповнити українськими працівниками, особливо “по лінії оргрозподільчій”, апарат ЦК (який переважно складався з осіб єврейської національності. – М.Д.) і намітити “висування на секретарську роботу в 5-6 округах українських товаришів...”³¹.

Пропозиції Г.Гринька не на жарт стурбували не лише таких відвертих противників українізації, як перший секретар Харківського окружного КП(б)У К.Кіркїж та другий секретар ЦК КП(б)У І.Клименко (той свій виступ розпочав із фрази, сповненої зневаги до України: “У Москві “індустріалізація”, а в нас тут “українізація”³²), але й голову Раднаркому УСРР В.Чубаря, який привселюдно відхрестився від пропозиції, висловленої буцімто Й.Сталіним і озвученої на нараді Г.Гриньком. В ній, зокрема, йшлося про необхідність висування В.Чубаря на посаду генерального секретаря ЦК КП(б)У, а Г.Гринька – на голову РНК УСРР³³.

Пропозицію Г.Гринька підтримав нарком освіти О.Шумський, який у квітні 1926 р. їздив до Й.Сталіна й пропонував йому замінити Л.Кагановича В.Чубарем на посаді генерального секретаря ЦК КП(б)У, оскільки, на його думку, Каганович, “як політичний керівник не відповідає українській організації”³⁴. Обґрунтовуючи необхідність заміни на посаді керівника ЦК КП(б)У Кагановича, Шумський зазначив, що виступає не проти нього особисто, а за те, щоб залучити до партійного керівництва якомога більшу кількість українців, які за влучним висловом О.Шумського були в КП(б)У “затуркані, загнані і становлять меншість, навіть арифметичну, не кажу вже про вплив”³⁵. В КП(б)У, зазначав О.Шумський, панує російський комуніст,

спираючись на “мерзенний шкурницький тип малороса, котрий в усі історичні епохи був однаково безпринципно-лицемірним, рабськи – дводушним і позрадницькому підлабузним. Він зараз хизує своїм лже-інтернаціоналізмом, бравує своїм байдужим ставленням до всього українського і готовий завжди опльовувати його (можливо інколи по-українськи), якщо це дає можливість вислужитися і одержати тепленьке місечко”³⁶.

На ці справедливі закиди завідувач організаційно-розподільчим відділом ЦК КП(б)У Ф.Корнюшин, а потім і генеральний секретар ЦК КП(б)У Каганович, навели у своїх виступах приклади висування українців (переважно колишніх боротьбистів) на відповідальні посади, які, мовляв підтверджують те, що керівний апарат українізується³⁷. Однак це була неправда, адже відомо, що у 1920-1930-ті рр. українці ніколи не досягали в керівництві КП(б)У бодай кількісної переваги, не кажучи вже про те, що на впливових посадах вони практично завжди були в меншості.

Прагнення українських націонал-комуністів українізувати республіканську владну вертикаль невдовзі було використане “інтернаціоналістами” в КП(б)У як привід для звинувачення О.Шумського в націоналістичному ухилі, а згодом стало причиною гонінь на усіх національно-свідомих українців в лавах партії. Пророчими виявилися слова одного з колишніх боротьбистів, який у приватній розмові з О.Шумським сказав: “Цей виступ усіх проти тебе рознесеться по організації і його зрозуміють як написану директиву бити колишніх боротьбистів”³⁸.

“Колишнім” в КП(б)У не довіряли й раніше (згадаймо хоча б “перереєстрацію” КП(б)У 1920 р., коли переважна більшість боротьбистів, прийнятих до КП(б)У, була з неї виключена внаслідок чистки), але активне “полювання” за національно-свідомими українцями у складі республіканської номенклатури розпочалося саме в розпал українізації. Так, колишній боротьбист Самутін, зі слів О.Шумського, тільки тому не був обраний до складу президії Вінницького окружкому, що він – українець, а ось іншого представника “колишніх” – лівого есера, росіянина Ніколаєва обрали, бо, як зазначив Шумський, “у Вінницькій організації актив ... поголівно російський або єврейський, що є одне і те ж по відношенню до українців”³⁹.

Про те, що недовіра до боротьбистів була в КП(б)У явищем хронічним, свідчить вислів колишнього меншовика В.Затонського, який цілковито порвавши зі своїм минулим, рекомендував зробити те ж саме й Г.Гриньку та його колишнім однопартійцям, тоді, мовляв, їх будуть висувати на відповідальні посади “по заслугах, тобто у відповідності з більшовицькою витриманістю, працездатністю, кругозором, впливом в партії”³². В цьому він був нещирим, оскільки навіть щодо тих українців, які ще з дореволюційних часів вступили до більшовицької партії, превалював упереджений підхід – їх

часто сприймали як потенційних націоналістів і не призначали на відповідальні посади. Наочним прикладом може слугувати факт необрання до складу центральних партійних органів на IX з'їзді КП(б)У члена партії з 1915 р., секретаря Ніжинського окружного КП(б)У, українця Ф.Маслюка, який у 1919 р. критикував лінію партії в національному питанні в Україні⁴⁰. Вони ж, національно свідомі українці, що пішли на співпрацю з більшовицьким окупаційним режимом, у трагічні 1930-ті, стали його жертвами, адже Сталін, для якого українці були потенційними сепаратистами, боявся втратити Україну і, щоб не допустити цього, вдався до перманентних чисток і репресій в середовищі номенклатури УСРР.

Для обґрунтування репресивної політики в Україні Сталін та його оточення скористалися, по-перше, загостренням міжнародної ситуації, а, по-друге, успіхами в проведенні політики українізації, яку наполегливо впроваджували в життя такі націонал-комуністи як О.Шумський і М.Скрипник. Здобутки на ниві дерусифікації не могли не бентежити комуністичний центр в Москві, тому, як завжди у таких випадках, на денне світло було витягнуте дещо призабуте, але ніколи не здаване в архів гасло боротьби з місцевим націоналізмом або, висловлюючись точніше, з так званим українським сепаратизмом. Цей жупел, як відомо, слугував безвідмовним зняряддям не лише російського царату, але й радянських генеральних секретарів, коли йшлося про утримання України в орбіті свого впливу. Прикметно, що у 1930-ті рр. звинувачення в сепаратизмі пред'являлись не лише ідейним поборникам української незалежності, але й тим відданим сатрапам Москви, які в період сталінського “комуністичного штурму” через об'єктивні причини не могли виконати усі плани та забаганки центру.

Вочевидь, Сталін довго виношував план викорінення української фронди, але вирішив форсувати його реалізацію тільки після “зачистки” керівництва КП(б)У, яку в 1925-1928 рр. успішно здійснив його емісар Л.Каганович. Не дивно, що “вирішення” української проблеми збіглося у часі з початком впровадження політики нового “комуністичного штурму”, реалізація якої розпочалася в кінці 1920-х рр. і передбачала здійснення форсованої індустріалізації промисловості на основі проведення суцільної колективізації сільського господарства.

Україна – найбільша житниця СРСР – відповідно, отримувала й найбільші хлібозаготівельні плани. Як свідчать архівні джерела та матеріали переписки, яку вели між собою у першій половині 1930-х рр. компартійно-державні лідери СРСР, виконання чи невиконання цих надвисоких планів визначало ставлення сталінської верхівки до керівництва УСРР й до республіки та її населення в цілому. Неможливість виконати нереальні плани, накинута Україні московським партійним центром, давала зручний привід до

втручання у справи “суверенної” радянської республіки. І якщо відрядження навесні 1925 р. на посаду генсека КП(б)У Л.Кагановича нібито було викликане необхідністю примирити угруповання, що суперничали в боротьбі за владу в парторганізації республіки, то призначення у січні 1933 р. на посаду “другого першого секретаря” ЦК КП(б)У П.Постишева означало не що інше, як висловлення недовіри керманічам УСРР з боку центру. Символічно, що це призначення практично збіглося у часі з приходом до влади в Німеччині нацистів, головні ідеологи яких, включно з Гітлером, намагаючись за будь-яку ціну ревизувати поверсальську систему міжнародних відносин, пропагували ідею німецького походу на схід з метою відриву України від СРСР і перетворення її на плацдарм боротьби з комунізмом.

Про те, що побоювання Кремля втратити Україну, внаслідок ускладнення на рубежі 20 – 30-х рр. ХХ ст. міжнародної ситуації, було не вигадкою, а одним із приводів до “зміцнення” керівництва республікою, свідчать чисельні документи. Так, зокрема, обгрунтовуючи необхідність змін у керівній верхівці КП(б)У Сталін у листі до Кагановича від 11 серпня 1932 р. писав: “Якщо не візьмемося тепер за виправлення становища на Україні, Україну можемо втратити. Майте на увазі, що Пілсудський не дримає.., що в Українській компартії (500 тисяч членів, хе-хе) перебуває чимало (так, чимало!) гнилих елементів, свідомих і підсвідомих петлюрівців, зрештою прямих агентів Пілсудського. Як тільки справи погіршаться, ці елементи не забаряться відкрити фронт всередині (та за межами) партії, проти партії. Найгірше це те, що українська верхівка не бачить цих небезпек”⁴¹. У зв’язку з цим, Сталін запропонував замінити С.Косіора на посаді першого секретаря ЦК КП(б)У Л.Кагановичем, голову РНК УСРР В.Чубаря – кимось із керівників центральних господарських відомств, а керівника ГПУ УСРР С.Реденса – заступником голови ОГПУ СРСР В.Балицьким ⁴².

У цитованому вище листі Сталін сформулював також стратегічне завдання радянського керівництва щодо України: “...Поставити собі за мету перетворити Україну у щонайкоротший термін на справжню фортецю СРСР, на дійсно взірцеву республіку. Грошей на це не шкодувати. Без цих і подібних ним заходів (господарське та політичне зміцнення України, у першу чергу – її прикордонних районів тощо), повторюю – ми можемо втратити Україну (виділено нами - М.Д.)”⁴³. Побоювання Кремля втратити Україну підтвердив у своїй промові на об’єднаному пленумі ЦК і ЦКК КП(б)У у листопаді 1933 р. П.Постишев, який говорив про “посилення уваги та інтересу міжнародного імперіалізму взагалі і фашистської Німеччини, зокрема і особливо до України, як плацдарму боротьби проти Радянського Союзу”⁴⁴.

Під час роботи XVII з’їзду ВКП(б) (1934, січень - лютий) Сталін заявив, що всупереч тим німецьким колам, які стояли на позиції порозуміння з

СРСР, тепер перемагають ті, що сповідують політику, “яка нагадує в основному політику колишнього німецького кайзера, який окупував один час Україну”⁴⁵. Йшлося, зокрема, про відомий виступ Гугенберга в Лондоні і декларації одного з ідеологів націонал-соціалізму Розенберга про німецькі плани щодо України.

Як показали наступні події, посилення на згадану вище небезпеку окупації України Польщею або Німеччиною, було використане Кремлем не лише як привід до “зміцнення” керівництва республікою, але й як підґрунтя для розправи з усіма колишніми та потенційними, на думку Кремля, опозиціонерами. До числа останніх у 1937-1938 рр. потрапила й переважна більшість українських номенклатурників, які в попередній період були слухняним зрядом Москви і мовчки спостерігали за нечуваним в історії голодом-геноцидом проти українського селянства, погромом кадрів української інтелігенції та нищенням усіх національно-свідомих українських комуністів, який учинив Сталін. Саме ця мовчазна згода, надана Сталіну номенклатурою УСРР (читай окупаційною адміністрацією УСРР. – М.Д.) на проведення репресій проти українського народу, переконала його у лояльності керівництва КП(б)У і, по суті, благословила генсека на застосування репресій проти усіх соціальних груп населення, включно з вищим керівництвом УСРР.

Вчорашні соратники, на думку Сталіна, були такими ж потенційними противниками його одноосібної влади, як і знищені комуністичним режимом у попередній період представники “експлуаторських класів”, духовенства, заможного селянства чи інтелігенції національних республік. “Стара гвардія” стала останньою ланкою із довгого ланцюга тих, кого було піддано репресіям заради побудови “комуністичного раю”. Навіть тактика проведення репресій в обох випадках була практично тотожною. Єдина відмінність полягала в тому, що відвертих противників більшовицької диктатури комуністичний режим, за влучним висловом Кагановича, “знімав шарами”, а щодо своїх вчорашніх соратників Сталін застосував тактику, успішно апробовану проти представників середпартійних опозицій – знищував одних руками інших: з так званним “шумськізмом” боровся М.Скрипник, зі “скрипниківщиною” – П.Любченко і А.Хвиля і т.д.

Чи зазнав би український народ таких непоправних втрат в Українській незалежній державі? Сумнівно. Три Голодомори, фізичне знищення національної інтелігенції і підриг генофонду українського народу в період панування ленінсько-сталінського тоталітарного більшовицького режиму стали можливими лише тому, що Україна була окупованою й колоніально залежною територією, на якій кремлівські вожді за будь-яку ціну прагнули насадити антиукраїнську владу і знищити прагнення українського народу до самостійного державного життя.

-
- ¹ Див.: Дорошко М.С. Більшовицький “експорт” в Україну тоталітарних структур влади у 1917-1921 рр. // Історичний журнал. – 2004. - № 4. – С.10-20.
- ² Див., наприклад: Винниченко Володимир. Щоденник. Том перший. 1911-1920. – Едмонтон – Нью-Йорк, 1980; Мазепа І. Большевизм і окупація України: Соціально-економічні причини незрілості сил української революції. – Львів – К., 1922; Шаповал М. Хто керує Україною? // Нова Україна. – 1925. - № 2-3; та ін.
- ³ Див., наприклад: Волобуєв М. До проблеми української економіки // Більшовик України. – 1928 – № 2; № 3.
- ⁴ Універсальний словник-енциклопедія УСЕ. – К., 1999. – С.976.
- ⁵ Рыбалка Л. Русские социал-демократы и национальный вопрос. - Женева, 1917. - С.31.
- ⁶ Докладніше про характер взаємин РСДРП(б) і УСДРП див.: Головченко В., Дорошко М. Оксен Лола: одноступець Леніна чи український патріот ? // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. - Вип.6. – К., 2002. - С.236-244.
- ⁷ Волін М. Перший з'їзд КП(б)У // Літопис революції. - 1928. - № 3. - С.23.
- ⁸ Диманштейн С.М. Революция и национальный вопрос // Документы и материалы по истории национального вопроса в России и СССР в XX веке. - Т.3. - М., 1930. - С.197.
- ⁹ Шкільник М. Україна у боротьбі за державність в 1917-1921 роках: Спомини і роздуми. - Торонто, 1971. - С. 77.
- ¹⁰ Варгатюк П.Л., Гошуляк І.Л., Курас І.Ф. На шляху до I з'їзду КП(б)У // Про минуле заради майбутнього. - К., 1989. - С.26.
- ¹¹ Волін М. Історія КП(б)У у стислому нарисі. - Харків, 1929. - С.42.
- ¹² Центральний державний архів органів державної влади та управління України (далі - ЦДАВО України). - Ф.1. - Оп.1. - Спр.3. - Арк.27.
- ¹³ Протоколи перших засідань ЦВК // Архіви України. - 1989. - № 2. - С.32.
- ¹⁴ ЦДАВО України. - Ф.1. - Оп.1. - Спр.10. - Ч.1. - Арк.11.
- ¹⁵ Винниченко В. Відродження нації.- Ч.ІІІ. – Київ - Відень, 1920. - С.315.
- ¹⁶ Там само. - С.336.
- ¹⁷ Володимир Винниченко. Публіцистика. – Нью-Йорк-Київ, 2002. – С.62-63.
- ¹⁸ Винниченко Володимир. Щоденник. Том перший. 1911-1920. – С.449.
- ¹⁹ Субтельний Орест. Україна: історія. - К., 1991. - С.304.
- ²⁰ Там само. - С.305.
- ²¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГО України). - Ф. 1. - Оп. 1. - Спр. 42. - Арк. 222.
- ²² Там само.
- ²³ Там само. – Арк. 226.
- ²⁴ Там само. – Арк. 204.
- ²⁵ Там само. - Спр. 99. - Арк. 102.
- ²⁶ Там само. - Спр. 98. - Арк. 101.

-
- ²⁷ Там само. - Спр. 99. - Арк. 62.
- ²⁸ Шаповал М. Хто керує Україною? // Нова Україна. – 1925. - № 2-3. – С.4.
- ²⁹ Там само. – С.5.
- ³⁰ ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп. 6. - Спр. 88. - Арк. 122 зв. - 123.
- ³¹ Там само.
- ³² Там само. - Арк. 129 б.
- ³³ Там само. - Арк. 123 зв.
- ³⁴ Там само. - Арк. 134 зв.
- ³⁵ Там само. - Арк. 127.
- ³⁶ Там само.
- ³⁷ Там само. - Арк. 126, 131 зв. - 132.
- ³⁸ Там само. - Арк. 127 зв.
- ³⁹ Там само.
- ⁴⁰ Там само. - Арк. 133.
- ⁴¹ Сталин и Каганович. Переписка. 1931-1936 гг. – М.,2001. - С.274.
- ⁴² Там само.
- ⁴³ Там само.
- ⁴⁴ Там само.
- ⁴⁵ Постишев П.П. В боротьбі за ленінсько-сталінську національну політику партії. – Б.м., 1935. – С.69.